

ایران‌شهر، ایدئولوژی و تخیل

سید نوید کلهرودی

www.ketab.ir

قصیده سرا

قصیده سرا

ایران‌شهر، ایدئولوژی و تخیل

مؤلف: سید نوید کلهرودی

ویراستار: شاهین احمدپور

طراح جلد: محسن توحیدیان

آماده‌سازی قبل از چاپ: آرمیتا رفیع‌زاده

چاپ اول: ۱۴۰۲

چاپ و صحافی: قشقایی

تیراژ: ۳۰۰ نسخه

قیمت: ۱۳۵۰۰۰ تومان

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۸۰۵۴-۰۹-۲

تلفن: ۶۶۹۷۲۸۷۰

حق کپی برای ناشر محفوظ است.

آدرس: میدان انقلاب، شهدای ژاندارمری، بین ۱۲ خوارزمین و منیری جاوید، بن‌بست مرکزی پ ۱، واحد ۵
پست الکترونیک: ghasidehsara@gmail.com

سرشناسه	کلهرودی، سیدنوید، ۱۳۷۴ -
عنوان و نام پدیدآور	ایران‌شهر، ایدئولوژی و تخیل / سیدنوید کلهرودی؛ ویراستار شاهین احمدپور.
مشخصات نشر	تهران: قصیده سرا، ۱۴۰۱.
مشخصات ظاهری	۲۱۷ ص؛ ۵/۱۴×۵/۲۱ س.م.
شابک	978-600-8054-09-2
وضعیت فهرست‌نویسی: فیا	
موضوع	طباطبائی، سیدجواد، ۱۳۲۴-۱۴۰۱ — نقد و تفسیر
موضوع	علوم سیاسی — ایران — تاریخ Political science -- Iran -- History
	ایدئولوژی — ایران — تاریخ Ideology -- Iran -- History
	روشنفکران — ایران — تاریخ Intellectuals -- Iran -- History
موضوع	ایران — تاریخ Iran -- History
رده‌بندی کنگره	JA۸۴:
رده‌بندی دیویی	۳۲۰/۵۰۹۵۵:
شماره کتابشناسی ملی	۸۹۱۳۹۵۵:

فهرست

مقدمه	۱۱
۱. چارچوب مفهومی بحث	۲۱
ایدئولوژی	۲۱
ملت	۲۴
ناسیونالیسم	۲۹
هویت ملی	۳۱
مصلحت عمومی و منافع ملی	۳۲
جمع‌بندی	۳۶
۲. کارکرد تخیل و روایت در سیاست	۳۹
اهمیت زبان	۴۰
جایگاه تاریخ	۴۱
اهمیت روایت	۴۲
ایدئولوژی از نظر ریکور	۴۶
اتوپیا	۴۹
تخیل	۵۱

- ۵۶..... اسطوره
- ۵۷..... کارکرد تخیل و روایت در سیاست
- ۶۰..... جمع‌بندی
- ۶۱..... ۳. درآمدی بر عناصر اساسی اندیشه ایرانشهری
- ۶۱..... شکل‌گیری ایده ایران به‌مثابه مفهومی سیاسی
- ۷۲..... هم‌ترازی دین و سیاست
- ۷۳..... تمایل به یکتاپرستی
- ۷۴..... نظام سلسله‌مراتبی
- ۷۵..... تقابل خیر و شر
- ۷۵..... نظام کیهانی
- ۷۷..... شاه آرمانی
- ۸۰..... وجوه مختلف مداوم اندیشه ایرانشهری
- ۸۶..... موازنه فرهنگ و دین
- ۹۲..... جمع‌بندی
- ۹۵..... ۴. تجدد ایرانی و میراث ایرانشهر
- ۹۷..... سیر تحول مفهوم وطن در عصر قاجار
- ۱۰۱..... وطن به مثابه مکان و ساخت روایت جمعی
- ۱۰۲..... بوروکراسی و تأسیس نهادهای مشروعیت بخش
- ۱۰۴..... ایرانیّت همه‌چیز ماست
- ۱۰۴..... مجله ایرانشهر
- ۱۰۸..... مجله کاوه
- ۱۱۰..... اثرات تجدد رضاشاهی
- ۱۱۳..... جمع‌بندی
- ۱۱۵..... ۵. دست‌یازی به خیال ایرانی: یک تلاش ایدئولوژیک
- ۱۱۶..... پرویز ناتل خانلری
- ۱۱۹..... نصرت‌الله کاسمی
- ۱۲۰..... کنفرانس رامسر
- ۱۲۲..... دفتر فرهنگی شاهنشاهی

شورای فرهنگی سلطنتی.....	۱۲۲
بنیاد فرهنگ ایران.....	۱۲۳
بنگاه نشر و ترجمه.....	۱۲۳
انجمن شاهنشاهی حکمت و فلسفه.....	۱۲۴
انجمن فرهنگ ایران باستان.....	۱۲۶
عبدالحسین زرین کوب.....	۱۲۹
شجاع‌الدین شفا.....	۱۳۰
محمد معین.....	۱۳۱
بومی‌گرایی.....	۱۳۲
جمع‌بندی.....	۱۳۹
۶. اندیشه سیاسی ایران‌شهری.....	۱۴۱
درک فرهنگی از ایران و تداوم ایران‌شهر.....	۱۴۲
ملت بودن ایرانیان و بی‌ارتباطی این مفهوم با ناسیونالیسم.....	۱۴۲
اهمیت زبان فارسی.....	۱۴۵
تداوم سیاسی ایران‌شهر و مخالفت با نظام خلافت.....	۱۴۵
مفهوم سنت.....	۱۴۷
پیچیدگی وضعیت ایران.....	۱۵۰
برجسته‌سازی تفسیر حقوقی از شریعت.....	۱۵۱
نقد توأمان جریان‌های چپ و سلطنت‌طلب.....	۱۵۳
خارج نمودن مفهوم ایران از اسلوب‌های غربی.....	۱۵۴
نقد ایدئولوژی.....	۱۵۵
جمع‌بندی.....	۱۵۶
۷. منتقدان ایران‌شهر.....	۱۵۹
چپ‌گرایان.....	۱۵۹
ادعای نسبت میان فاشیسم و ایران‌شهر.....	۱۶۱
مسئله زبان فارسی و زبان‌های محلی.....	۱۶۳
فقه‌اندیشان.....	۱۶۵
تشکیک در ایران‌شهری بودن خواجه نظام.....	۱۶۷
عدم تدقیق مفاهیم ایران‌شهری.....	۱۶۹

- ۱۷۰..... اختلاف در تفسیر از مشروطه
- ۱۷۱..... جهان‌وطن‌گرایان
- ۱۷۳..... جمع‌بندی
- ۱۷۷..... ۸. نتیجه‌گیری نهایی
- ۱۸۳..... منابع

مقدمه

ایران امروز همچون همیشه تاریخش کانون تنازعات و ستیزهای مختلف است. بعضی از این بحران‌ها به سبب فقدان حکمرانی خوب و ناتوانی در اداره برخی از امور، نسبت به گذشته افزونی نیز یافته‌اند. گرفتار شدن کشور در چنبره‌ی بحران‌های مختلفی همچون تنازعات قومی، جدایی‌طلبی، دولت‌های ضعیف و ناکارآمد، بحران بی‌اعتمادی ملت به حکومت، شکاف گسترده میان حکمرانان با مردمان و ناتوانی در تمیز و تشخیص دقیق مفهوم مصلحت عمومی از مشکلات ایران امروزند. افزون بر اینها نوعی از بحران معنا نیز در جامعه ایرانی مشاهده می‌شود، چرا که وجود نداشتن یک ایدئولوژی (در معنایی متفاوت که در ادامه توضیح خواهیم داد) و نبود یک مفهوم مرجع برای پیوند ایرانیان باهم نیز از اصلی‌ترین مشکلات ایران امروز است.

در خلأ وجود یک نظریه سیاسی برای دفاع از ایران به مثابه نمادی از کلیت و تمامیت ارضی است که مواد و مصالحی متفاوت از عناصر تشکیل‌دهنده «دولت - ملت»^۱ جای این مفهوم را گرفته‌اند و تفکرات

نژادی و قومی در حال برجسته شدن‌اند. مدعای ما در پاسخ به مسائل مطروحه در بالا این است که معضل کنونی را تنها با یک نظریه سیاسی می‌توان پاسخ داد. چنان‌که می‌دانیم، نظریه‌های سیاسی در پاسخ به یک پرسش مشخص و عموماً بومی^۱ شکل می‌گیرند و انضمامی هستند. می‌توان گفت که دولت - ملت مفهومی است که در ذیل آن‌هم منافع و مصالح ملی تدوین و تأمین می‌گردد و هم کثرت تاریخی موجود در ایران حفظ می‌شود اما دستیابی به این امر مستلزم دستیابی به پیش‌نیازهایی است. باید گفت ایران تنها مفهومی جغرافیایی نیست بلکه می‌توان به آن به مثابه مفهومی تصویری و خیالی نیز نگریست. تخیل در معنایی که توضیح خواهیم داد نزد ایرانیان همواره دارای جایگاهی ویژه بوده است و نقش محوری در شکل‌دهی به هویت ایرانیان داشته است. هویتی که خود را در قالب یک تاریخ اسطوره‌ای تداوم بخشیده است.

در میان دیدگاه‌های مختلفی که به بحث در مورد ایران پرداخته‌اند آنچه با نام اندیشه سیاسی ایرانشهری معروف است بیش از همه دارای توانی برای بازسازی و فراهم آوردن نوعی از اجماع مدرن از دل نظریه‌ای کهن برای ایران امروز است. پیش‌نیاز اصلی در این میان شکل‌گیری نوعی از یکپارچگی و ادغام و همگرایی است، به بیان دیگر و در تلاش برای خوانشی نو از اندیشه ایرانشهری باید بگوییم که امروزه به نظریه‌ای سیاسی نیازمندیم که بتوان بر مبنای آن باهم بودن سستی ایرانیان را که در طول تاریخ این سرزمین کهن وجود داشته است و مدت‌هاست که کلیت آن به خاطر افتاده به ادغام اجتماعی مدرن تبدیل کرد.

ساخت جدید از اندیشه ایرانشهری بیش از هر چیز در واکاوی نسبت این مفهوم با ایدئولوژی و تخیل و بحث از درک تخیلی از یک ملت امکان‌پذیر خواهد شد درکی که بتواند به تداوم عناصر شکل‌دهنده یک

ملت و دوام آن یاری رساند. مسئله اساسی تأکید بر این موضوع است که کشور برای قوام خود لاجرم نیازمند به دولت - ملت است. فرانسیس فوکویاما برای توضیح راهی که دولت‌ها طی کرده‌اند به عنصر مهم ملی‌گرایی اشاره می‌کند او معتقد است دولت‌ها پیش از هر چیزی باید دولت‌هایی قوی باشند. به زبان فوکویاما پیش از آنکه دولتی به مفهوم دموکراسی نیازمند باشد باید بتواند نوعی از حکمرانی قوی و کارآمد را اعمال کند. او همچنین بدین نکته اشاره می‌کند که ملت‌سازی برخلاف دولت‌سازی نیازمند ایجاد زمینه‌هایی غیرقابل لمس و تخیلی همچون سنت‌های ملی، نمادها، حافظه تاریخی و مراجع مشترک فرهنگی است.

به نظر می‌رسد اگر بخواهیم آنچه فوکویاما گفته است پی بگیریم می‌توانیم بگوییم اولین قدم در چنین راهی گره زدن یک تلقی خاص از مفهوم ایدئولوژی به فرایند ملت‌سازی است چرا که ایدئولوژی در اینجا به قول ریکور نوعی از ساختار اندیشه است که می‌توان آن را به گروه، طبقه یا ملت خاص نسبت داد. در طول تاریخ ایران نیز حاکمان آگاهانه یا ناخودآگاه همواره تلاش کرده‌اند تا ایران را همچون مفهومی تخیلی و اسطوره‌ای به کار بگیرند تا بتوانند نوعی از تصور جمعی و اتحاد مردمی را شکل دهند. این پژوهش بر روی مقاطعی مهم از تاریخ ایران دست خواهد گذاشت و به بررسی آن‌ها خواهد پرداخت.

ایران در این تحقیق در ذیل شبکه‌ای از مفاهیم همچون تخیل، ایدئولوژی، اسطوره و روایت‌گری مورد بررسی قرار خواهد گرفت و تلاش خواهد شد تا نسبت این مفهوم به‌خصوص با تلقی خاص پل ریکور از واژه ایدئولوژی یعنی همگرایی مورد بررسی و کاوش قرار بگیرد. ایران به این تعبیر یک مفهوم روایی - تخیلی است و مهم‌تر از اینکه در عمل تا چه میزان این دیدگاه‌های تاریخی - تخیلی صحت داشته‌اند آن است که این نگرش‌های مختلف به مفهوم ایران در عمل چه تأثیر سیاسی‌ای بر جای گذاشته‌اند.